ISSN 2278-8808 SJIF 2014 = 4.889
An International Peer Reviewed & Referred
SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL
FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES

भविष्य काळात शिक्षक शिक्षणात ग्रंथालयातील आधुनिक तंत्रज्ञानाची भूमिका

Mrs. Smita Shantim Abnave
Tilak College of Education, pune-30 (Asst.Librarian)

Abstract

ग्रंथालय व माहितीशास्त्र मध्ये माहिती तंत्रज्ञानाच्या सहायाने वाचकांना व विध्यार्थ्यांना कमी वेळात जास्तीत जास्त ग्रंथालयाचा लाभ घेता यावा .व ग्रंथालयातील वापरण्यात येणाऱ्या *Software* चे ज्ञान घेऊन संशोधनात माहिती तंत्र ज्ञानाचा उपयोग करणे .

कि-वर्ड: mahtmaht ग्रंथालय व माहितीशास्त्र, तंत्रज्ञान, शिक्षण ,ss

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

प्रस्तावना :

‘ शिक्षण’ ही एक सर्वसमावेशक अशी संज्ञा आहे. ‘शिक्षण’ म्हणजे काय तर क्षणा क्षणाला शिकणे. अशा या शिक्षणाच्या माध्यमातून शाळेची ,समाजाची ,आणि पर्यायाने देशाची प्रगती संप्रेषण कुशालतेवर अवलंबून असल्याने नेहमीच ज्ञानात सतत भर पडत असते.तंत्रविज्ञानाच्या प्रभावामुळे जग एक लहानसे खेडे बनले आहे आपण सध्याच्या युगाला ‘माहितीचे युग’ म्हणून ओळखले . नवनवीन निर्माण होणारे ज्ञान ,संशोधन अशा अद्यावत माहितीमुळे माहितीचा प्रस्फोट झाला आहे .पूर्वी विविध प्रकारची माहिती ही लिखित स्वरूपातील साहित्य हे दृकश्राव्याने आकाशवाणी दुरध्वनी दूरदर्शन ,चालत चित्रपटाद्वारे कृत्रिमउपग्रहाचा सहाय्याने लोकापर्यंत पोहचवली जात होती. माहिती व प्रसारणासाठी विविध तंत्रज्ञानाचा व पद्धतीचा उपयोग केला जावू लागला .अशा या नवीन तंत्रज्ञानाची गरज वाढत्या लोकसंख्यासाठी आवश्यक बनली

लोकसंख्या वाढीमुळे ज्ञानात अधिकच भर पडत गेली व ज्ञानाचा परीस्फोट होऊन शिक्षण पद्धतीत अमुलाग्र बदल करणे गरजेचे झाले .

माहिती तंत्रज्ञान क्षेत्रात नवनवीन शोधामुळे शिक्षणप्रक्रियेत आधुनिक तंत्राचा वापर परिणामकारक झाला विद्यार्थी व शिक्षकांना माहिती संप्रेषण तंत्रज्ञाणामुळे शिकण्याच्या व शिकवण्याच्या विविध संधी मिळू लागल्या. व प्रभावीपणे अध्ययन सहज व सोप्या रीतीने करता येऊ लागले.

माहिती संप्रेषण तंत्रज्ञान याची व्याख्या पुढील प्रमाणे करता येईल .

माहिती संप्रेषण तंत्रज्ञान (ICTICT)

घटना किवां वस्तूचे प्राथमिक	संज्ञापन ,दळणवळण

दैनदिन व्यवहारात

स्वरूपातील निरीक्षण   संपर्क ,संवाद म्हणजे

तंत्रज्ञानाचा उपयोग

संप्रेषण करून घेण्याचे शास्त्र

अशा या माहिती तंत्रज्ञानाच्या विकासामुळे 'ग्रंथालय' हे केंद्रबिंदू झाले. [Library –a great resources center] पूर्वीच्या ग्रंथालया पेक्षा नवीन अद्यावत तंत्राचा वापर करून ग्रंथालय हे माहिती वापरकर्त्यासाठी महत्वपूर्ण बनले.ग्रंथालयातीलअद्यावत सेवा व सुविधा यामुळे कमी वेळात माहिती ही वाचकापर्यंत पोहचू लागली. व त्यामुळे ग्रंथालयातील वाचकांचा वेळ वाचू लागला.

उदिष्टे :

1. ग्रंथालयात आधुनिक तंत्रज्ञानाचे महत्व पटवून देणे .
2. आधुनिक तंत्रज्ञानाची भविष्यानुसार गरज लक्षात घेणे
3. योग्य ती माहिती गोळा करणे व तिचे मूल्यमापन करणे व ती योग्य त्या स्वरुपात वाचकांना पुरवणे व त्याच्या गरजा भागवणे .

सद्यस्थिती:

आजचे हे युग माहितीचे असल्यामुळे संगणकीय जाळे वाढले आहे .विद्यार्थी स्वतंत्र रित्या माहितीचा शोध घेऊन ज्ञानाची लालसा भागवत आहेत. मोबाईल ,इंटरनेट, विविध अप्स च्या माध्यमातून बसल्याजागी माहिती कमी वेळात विध्यार्थी किवा वापरकर्ता मिळवू शकतो .यामुळे ग्रंथालयाकडे वापरकर्त्याचे येणे कमी झाले .तसे पाहता B.Ed. अभ्यासक्रमा अतर्गत येणारया पुस्तकांचा वापर

करण्याकरता विद्यार्थ्यांचा कल असतो परंतु या व्यतिरिक्त अवांतर पुस्तके वाचण्यासाठी विध्यार्थी उत्साही नसतात वाचानसाहित्यातील नामवंत लेखकाची पुस्तके ,विविध भाषेती पुस्तके ,ऐतिहासिक कथा कादंबरी या वर इंटरनेटचा प्रभाव असल्यामुळे वाचक ग्रंथालयाकडे येणे दुर्मिळ झाले आहेत.

ग्रंथालयाची महत्वाची भूमिका : शिक्षक शिक्षणात ग्रंथालय हे ज्ञान देण्याचे महत्वपूर्ण कार्य करते. ग्रंथालयातील अत्याधुनिक सेवा मुळे विद्यार्थी व शिक्षकाना कमी वेळात माहिती प्राप्त होते.विकसित देशामध्ये ICT माध्यमातून Quality Education देले जाते .त्यासाठी (Library Automation) ग्रंथालय संगणीकारण करणे गरजेचे आहे . या सगळ्याचा विचार करता ग्रंथालयात पुढील विभागात संगणीकारणाचा वापर केला जातो .

- उपार्जन विभाग
- तालीकीकरण (Cataloging)
- ग्रंथालयीन देवघेव
- साठा पडताळणी (Stock verification)
- E-journals

या आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करून ग्रंथालय संगणीकारण केल्या मुळे ग्रंथालयामध्ये होणारी कामे कमी वेळात व संगणीकृत झाली.या बरोबरच ग्रंथालयाच्या माध्यमातून वाचकांना किवा users Users ला **Internet Access** दिला जातो.**IInternet services** च्या माध्यमातून

- विविध माहितीचा शोध घेणे .
- माहितीची पुन प्राप्ती करणे .
- संगणीकृत अनुक्रमाणिका (OCLC – online computer library catalogue)
- CAS –Current Awareness Survives.

  या सेवा उपलब्ध करून दिल्या जातात .

भविष्य काळानुसार ग्रंथालयाची भूमिका :

भविष्य काळाचा विचार करून विध्यार्थी व shshiशिक्षकाना शिक्षण शास्त्रात संशोधन ,चर्चासत्र,विविध methods याचा आभ्यास करण्यासाठी खालील सेवा ग्रंथालयामार्फत देण्यात येतील .

ग्रं → ग्रंथालयात परण्यात येणाऱ्या आज्ञावली चे ज्ञान
था → मार्क 2 ज्ञान
→ Referral Centre ची स्थापना करणे
ल → Online database search
या → Online inter library lone
ती → Document Supply Center
ल → Online Directory Services
से → Online Catalogue Service
वा → Reprography Service
सु → विद्यार्थी व शिक्षकणाना ग्रंथालयात प्रशिक्षण
वि → अंध विद्यार्थ्यांसाठी 'ब्रेल लिपी ' तील आज्ञावली
धा → NICNET ,JANET (Joint Academic Net Work)या सारख्या नेटवर्कची माहिती

गरज /महत्व :

- ग्रंथालयात तंत्रज्ञानाचा वापर माहितीची प्रतिप्राप्ती करणे .
- आधुनिक तंत्राच्या सहायाने संदर्भ साहित्य शोधणे .
- तांत्रिक पद्धतीचा आधार घेऊन प्रगत डेटाबेस तयार करणे .
- पूर्वीचे लेख ,दस्तावेज ,शासकीय/ऐतिहासिक स्वरूपातील ग्रंथ ,दुर्मिळ ग्रंथ याचे डिजिटराजेशन करणे,भावी पिढीला ज्ञान प्राप्त होण्यासाठी .
- ग्रंथालयातील महत्वाची पुस्तके वाचकांना पुन्हा वाचण्यासाठी .
- ग्रंथालयातीलवाचकांचा व कर्मचारयांचा वेळ वाचण्यासाठी .

निष्कर्ष : माहितीच्या देवाणघेवाणीवर भूतकाळापासून वर्तमानात व पुढे भविष्यात होणारा संदेशवहन तंत्रज्ञानाचा परिवर्तीत परिणाम या विषयी चर्चा करून त्या परिवर्तनाचा आपण अभ्यास प्रसिद्ध ग्रंथालय शास्त्रातील नामांकित लेखक गोर्मन यांनी सखोल अभ्यास करून महत्वाचे विवेचन करून मार्ग सूचित करतात.

1. लघु व दीर्घ मुदतीच्या उद्देशाम्ध्ये माहिती -तंत्रज्ञानाचा समावेश करणे .
2. उपलब्ध असलेल्या उच्च दर्जाच्या वाचन साहित्याकडे वाचकांना आकर्षित करण्यासाठी देण्यात येणाऱ्या संदर्भ सेवेचा पुनर्विचार करणे .

3. वाचन साहित्य वाचकांना सहज उपलब्ध होण्यासाठी तंत्रज्ञानाच्या मदतीने तालिकिकरणात सुधारणा करणे .
4. साक्षरतेचा प्रसार करण्यासाठी ग्रंथालयातील भूमिकेला पाठींबा देणे .

समारोप :

तंत्रज्ञान व संगणकात वेगाने होत असलेल्या प्रगतीमुळे सर्वच क्षेत्रात मोठे बदल होत आहेत . शैक्षणिक क्षेत्र हि अपवाद नाही,संदेशवाहनातील प्रगती व संगणकाची दिवसेंदिवस कमी होत जाणारी किमत यामुळे त्याची वाढती उपलब्धता शिक्षणाच्या सुविधा सर्वांपर्यंत प्रभावीपणे पोहोचविण्यास मदतगार होत आहे .विध्यार्थ्यांना विषय निवडीचे स्वतंत्र त्यांच्या सोई व गतीने शिकण्याची सवलत तसेच मल्टीमिडिया आधारित अध्ययन साहित्यातील Interactivities या सर्व सुविधा विध्यार्थ्याला उपलब्ध होत आहेत . शिक्षण व्यावस्थेतील शिक्षक हा महत्वाचा घटक असल्याने त्याच्या कार्य पद्धतीत अमुलाग्र बदल होऊन त्यास अनेक नवीन कौशल्ये आत्मसात करावी लागतील.या सर्व गोष्टीचा आढावा घेऊन असे वाटते कि आदरणीय राष्टपती डॉ.A A.P.J अब्दुल कलम यांच्या स्वप्नातील समर्थ भारताच्या जडणघडणीसाठी व २०२० मधील महासत्ता होण्यासाठी “संगणकाशिवाय” तरणोपाय नाही .

संदर्भ ग्रंथ :

त्रिपाठी ,एस.एम.:ग्रंथालय व सूचना विज्ञान, *ESS publication ,New Delhi*

दामले सीमा :प्रगत अध्यापन शास्त्र व माहिती संप्रेषण तंत्रज्ञानाचे उपयोजन,सुविचार प्रकाशन पुणे .